

Islamsk universitetsteologi – i Oslo?

AV ODDBJØRN LEIRVIK

Islamsforskning har i varierende grad vore ein del av porteføljen til teologar og religionshistorikarar i Norge. På 1800-talet var det særleg den semittiske språkkompetansen til gammalteologiske forskarar det handla om, i form av arabiskkunnskap. Men liksom i Europa elles var forholdet mellom teologi og religionshistorie til dels sterkt spenningsfylt. Universitetet i Oslo fekk ein eigen lærestol i religionshistorie i 1914 med Wilhelm Schencke (1869–1946) som den første professoren i faget. I samband med etableringa av den nye lærestolen gjekk bølgene høgt når det gjaldt plasseringa av det nye faget: Skulle faget ligge ved Det teologiske fakultet (TF), eller ved Det historisk-filosofiske? (HF) Meir fundamentalt handla det om teologien sin legitimitet ved universitetet, som Schencke sterkt bestridde. I sin radikale kritikk av teologien som universitetsfag kunne han uttrykke seg slik: «Det teologiske fakultet er universitetets betændte blindtarm, som maa opereres vek før jo heller» (Halden 2007, 218).¹

Når det gjaldt islam som lærdomssemne, var Schencke den første som omsette Koranen til norsk – eit storverk som dessverre ikkje er tilgjengeleg i sin heilskap, berre som *Koranen i utvalg*. I sine populære foredrag og artiklar om islam målbar han eit religionskritisk perspektiv og konstaterte «at moderne muslimer søker å frigjøre islam fra det tidsbestemte og tilfeldige som fremdeles klebet til den» (Halden 2007, 196).

Koranomsettaren Einar Berg knytte islam til ei personleg, innlevande haldning som gjerne kan kallast (jf. hans bok frå 1982: *Islam. Fra konflikt til dialog*). I forordet til si koranomsetting (1. utgåve 1980) skriv Berg: «Måtte denne Koran-oversettelsen fremme respekt og forståelse for dem som søker veien til Guds rike under Islams fane.»² Berg omsette også sentrale verk av muslimske reformtenkarar.³

¹ Note 874, jf. *Tidens Tegn* 28.01.1913.

² Sitert etter forordet til Bergs koranomsetting.

Også andre islamforskarar frå siste halvdel av 1900-talet (særleg Harris Birkeland) kombinerte islamstudiar med semittiske språk, islamstudiar og kristen teologi. Bortsett frå Schenckes krasse teologikritikk var det openbert ikkje så aktuelt for dei aktuelle forskarane å sette teologi og religionshistorie opp mot kvarandre.

Spørsmålet om islamsk teologi ved universitetet i større målestokk kom på dagsordenen først ved byrjinga av 2000-talet då det kom ei heil bølge av islamstudiar i form av master- og doktorgradsstudiar frå nær sagt alle høgskular og universitet. Den nye interessa var trigga av fleire faktorar: dei nye religionsfaga i skulen; det stadig meir synlege muslimske nærværet i det norske samfunnet; og dramatiske hendingar nasjonalt og globalt der islam vart assosiert med politisk konflikt og kjønnsrelatert undertrykking. Alt dette kalla på universitetsbaserte islamstudiar på like fot med kristendomsstudiar og vitaliserte religionsstudiar generelt.

Den nye kulturelle situasjonen aktualiserte også behovet for dialogorienterte religionsstudia som universitetsfag. Universitetet i Oslo var tidleg ute og etablerte i 1999 (truleg som det første universitetet i Europa) det ein kalla «interreligiøse» studiar (Leirvik 2011; 2014; Gustafson 2020, 269). Fagleg sett trekker interreligiøse studiar ikkje berre på teologien, men også på andre fagtradisjonar. Dei er kjenne-teikna av ei relasjonell tilnærming til religionsstudiar som utforskar «rommet imellom» dei religiøse tradisjonane.

Frå religionsvitskapleg hald har «det dialogiske perspektivet» som vitskapleg tilnæringsmåte til religionsstudiar blitt møtt med skepsis av mange, sidan det har vore assosiert med teologi og kristendomsdominerte studiar med liten relevans for religionsvitskaplege forskingsperspektiv.⁴ Det er her verd å merke seg at Det teologiske fakultet (TF) ikkje sjølv brukar nøkkelordet (religions)dialog som karakteristikk av si nye satsing, men heller (som eg har peika på) «interreligiøse» studiar. Det sentrale stikkordet er «relasjonelle» religionsstudiar, med fokus på korleis dei ulike religiøse tradisjonane og livssyna påverkar kvarandre.

Den nye bølga av religionsstudiar frå byrjinga av 2000-talet var og er markert fleir-fagleg. For UiO sin del kjem den til uttrykk i sterke og varierte fagmiljø ved Det humanistiske fakultet, med stor vekt på områdestudiar. Ved TF pregar den særleg det nye fagområdet interreligiøse studiar.

³ Sjå hans omsettingar av sentrale verk frå islamistiske (Abu A'la Maududi) og liberale (Mahmud Muhammad Taha) reformtenkarar.

⁴ «The dialogue perspective is mostly considered irrelevant for the Science of Religion, because the starting point of this dialogue is in the Christian world view, and other religions are understood from a Christian perspective.» (Sælid Gilhus og Jacobsen 2014, 67)

Spørsmålet har også meldt seg om det kunne vere grunnlag for ein fusjon av Det historisk-filosofiske fakultet (HF) og Det teologiske fakultet (TF) på religionsfeltet. Eit felles bachelorstudium i «Religion og samfunn» vart faktisk prøvd ut i perioden 2003–2010, men stranda ein stad i spenningsfeltet mellom HF og TF.

Det var i denne perioden (i 2007) at eit forslag kom opp til eit meir spesialisert og tverrfagleg islamsenter. Utvalet vart leidd av prorektor Haakon Benestad og inkluderte fire fakultet (TF, HF, S2, Juss). Interessant nok vart også Islamsk Råd invitert til å vere med i utvalet, som eit ønske frå utvalet si side om å vere relevant i det muslimske sivilsamfunnet.

Det faglege tyngdepunktet i det forslaget som utvalet kom fram til, spegla dei sentrale elementa i den islamske lærdomsstradisjonen, men med nokre klart moderniserande element (for eksempel, kjønnsperspektiv). Forslaget gjorde framlegg om islamrelaterte program på bachelor- og masternivå, med faglege ressursar frå dei ulike fakulteta.

Forslaget tok særleg til orde for meir undervisning og forskning innanfor det ein kalla «de klassiske islamske kjernefagene»; Med det meinte ein Korantolking, hadithstudiar, rettsvitskap, truslære, islamsk mystikk og filosofi. Rapporten brukar altså ikkje ordet «teologi» som overskrift men uttrykket «dei klassiske islamske kjernefaga.»

Kva skjedde så med denne tverrfaglege visjonen av styrkt innsats frå UiO på islamfeltet? I første omgang, ingenting. Forslaget stranda nok på den gamle rivaliseringa mellom HF og TF når det gjaldt leiarskap og lokalisering av det foreslåtte senteret. I staden oppretta HF eit vidtfermande «Senter for islam- og Midtøstenstudier» medan TF tok nye skritt innanfor interreligiøse studiar og det fakultetet også kalla «teologisk orienterte islamstudiar».

Inspirasjonen til etablering av eigne senter for islamsk teologi kom for TF særleg frå Tyskland der ein rundt 2010 var i gang med å etablerte fem senter for teologiske islamstudiar, ved sidan av dei protestantiske og katolske teologiske fakulteta. Det same året får TF tildelt ti nye studieplassar frå UiO sentralt til å utvikle teologisk orienterte islamstudiar i Norge. Dei friske midlane gjorde det mogeleg for TF å tilsette nye medarbeidarar på islamfeltet, med stipendiatar og to førsteamanuensar i høvesvis Islamsk teologi og filosofi, og interreligiøse studiar og Koranhermeneutikk.

På dette fundamentet har så fakultetet utvikla eit studietilbod i teologiske islamstudiar, med studieemne innanfor dei klassiske islamske kjernefaga som 2007-rapporten etterlyste: koranlesing; Muhammad og hans arv; islamsk mystikk; islamsk filosofi,

samt emne som islam, ritual og estetikk; islamsk sosialetikk og islamsk omsorgsarbeid; og interreligiøse studieemne som islam, kristendom og Vesten. I tillegg er islamkomponentar inkludert i fleire andre fag ved fakultetet. Men eigne studieprogram på islamfeltet har ein (per 2024) ikkje etablert. I staden tilbyr fakultetet enkelt-emne (sjå ovanfor) som kan inngå som spesialisering innanfor etablerte studieprogram som Religion og samfunn der det dei siste åra også har blitt skrive eit stort tal islamrelaterte masteroppgåver.

Som overskrift over det nye studietilbodet har ein som nemnt brukt uttrykket «teologisk orienterte islamstudiar» eller ganske enkelt «islamsk teologi og filosofi».⁵

For å sette TF si islamsatsing i eit vidare, internasjonalt perspektiv har ein også tatt i bruk uttrykket «islamsk universitetsteologi» som namn på teologiske islamstudiar ved sekulære universitet. Uttrykket «universitetsteologi» speglar den kristne universitetsteologien som har ei lang historie med kritisk samspel mellom (1) akademia, (2) trussamfunna og (3) det sekulære samfunnet. Dette er denne triaden som den amerikanske teologen David Tracy nyttar når han taler om teologien sine tre offentlegheiter ('publics', Tracy 1981). Kan denne måten å tenke på gi meining også for ein islamsk universitetsteologi?

Grunnleggande sett er den moderne universitetsteologien prega av ei karakteristisk veksling mellom kritisk og konstruktivt arbeid med dei aktuelle tradisjonane. Det konstruktive elementet inneber at studentar og forskarar er invitert til å vere med på å utvikle dei aktuelle tradisjonane – ikkje berre studere dei. Det handlar såleis om aktørperspektivet på akademisk utdanning – forskning. Universitetsteologien samhandlar som nemnt med resten av akademia. Men den står også i kritisk dialog med trussamfunna og med ulike former for levd religion. Eit overordna forskingsspørsmål er kva som skjer med islamsk teologi når den (liksom den kristne universitetsteologien), blir ein del av det sekulære universitetet, og står i dialog med andre kulturelle og teologiske tradisjonar. Blir den islamske teologien meir allmenn i si tilnærming? Vil ein sjå at islamsk lov trekker i retning av allmenn etikk? Vil fokus ligge på religionsfilosofi heller enn på islamsk dogmatikk? Og vil tradisjonell koraneksegese gli over i moderne koranhermeneutikk? Det handlar i så fall ikkje om avskaffing av dei partikulære måtane å drive teologi på, men om vektforshifting i retning av det universelle. Her blir det avgjerande kva spørsmål som blir ståande sentralt i den interreligiøse samtalen og kven – innanfor og utanfor akademia – som i praksis får legge premissane for den offentlege samtalen.

⁵ TF etablerte i 2001 forskningssamarbeid med Teologiska institutionen ved Uppsala universitet som opererer med nettopp denne rubrikken («islamsk teologi og filosofi»).

Til sist ein kommentar om «imamutdanning». Dei islamrelaterte studietilboda som TF (og andre aktørar) tilbyr har ikkje blitt marknadsført som imamutdanning. I staden for «muslimske» studietilbod tilbyr fakultetet praktisk-teologiske program med fokus på religiøst og livssynsmessig leiarskap i det plurale samfunnet – og med muslimske leiarar som den største deltakargruppa.

Med tanke på dei meir teologiske emnetilboda som TF tilbyr bør det vere aktuelt å sjå desse som ei form for etter- og vidareutdanning, men grunnleggande som valemne for alle kategoriar av studentar som søker kritisk, konstruktiv og dialogisk islamkompetanse. Ein generell visjon kan vere at islamsk universitetsteologi blir integrert i dialogiske lærings- og forskingsmiljø der dei relevante universitetsfaga trekker på tradisjonelle så vel som moderniserande ressursar. Og at dei aktuelle faga finn måtar å samarbeide på innanfor det mangfaldige islamfeltet.

Litteratur

- Berg, Einar. 1982. *Islam. Fra konflikt til dialog*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sælid Gilhus, Ingvild og Knut A. Jacobsen. 2014. «From the History of Religions to the Science of Religion in Norway.» *Temenos* Vol. 50 (1): 63–78.
<https://doi.org/10.33356/temenos.46250>
- Gustafson, Hans. «Conclusion», 2020. *I Interreligious Studies. Dispatches from an Emerging Field*, redigert av Hans Gustafson, 267–271. Waco: Baylor University Press.
- Halden, Sidsel. 2007. *Wilhelm Schencke. En omstridt pioner. Etableringen av religionshistorie som et akademisk fag i Norge*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Leirvik, Oddbjørn. 2014. *Interreligious Studies. A Relational Approach to Religious Activism and the Study of Religion*. London: Bloomsbury.
- Leirvik, Oddbjørn. 2011. «Interreligiøse studiar ved Det teologiske fakultet». I *Teologi og modernitet. Universitetsteologien i det 20. hundreåret*, redigert av Hallgeir Elstad og Tarald Rasmussen, 261–289. Oslo: Unipub.
- Tracy, David. 1981. *The Analogical Imagination: Christian Theology and the Culture of Pluralism*. New York: Crossroad.